

Pedagogija djelotvorne ljubavi u kulturi odgojno-obrazovne ustanove

MAJA BRUST NEMET* – RUŽICA TOKIĆ ZEC**

– ANA KRSTIĆ***

• <https://doi.org/10.31823/d.30.4.7> •

UDK: 27-36-47:37.01 Bosco, I. • Pregledni članak

Primljeno: 16. srpnja 2021. • Prihvaćeno: 12. prosinca 2022.

* Izv. prof. dr. sc. Maja Brust Nemet, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Cara Hadrijana 10, 31 000 Osijek, Hrvatska, mbrust@foozos.hr

** Dr. sc. Ružica Tokić Zec, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Cara Hadrijana 10, 31 000 Osijek, Hrvatska, rtokic@foozos.hr

*** Ana Krstić, univ. bacc., KBC Osijek, Josipa Huttlera 4, 31 000 Osijek, Hrvatska, analeventic92@gmail.com

Sažetak: Pedagoška istraživanja zagovaraju humanistički pristup koji promiče cjelovit razvoj pojedinca, stoga cilj školovanja nije samo stjecanje znanja, već uvažavanje njegovih interesa i potreba, gdje se uz intelektualne ističu i emocionalne značajke razvoja. Kako bi se razvijala učenička odgovornost, tolerancija, kritičko mišljenje, samostalnost i uspješno komuniciranje, neophodni su odgovorni i moralni učitelji, svjedoci vrijednosti. Profesionalno kompetentni učitelji trebaju biti svjesni implicitnih utjecaja unutar i izvan odgojno-obrazovne ustanove, koji utječu na kulturu škole i usvajanje temeljnih vrijednosti svih dionika. Danas je više nego ikad potrebno voditi se postavkama pedagogije djelotvorne ljubavi don Bosca, koji je odgajao vlastitim primjerom te utvrdio temelje preventivnog sustava utemeljenoga na ljubavi prema učenicima.

Ključne riječi: djelotvorna ljubav, don Bosco, kompetencije, kultura škole, skriveni kurikulum, vrijednosti.

Uvod¹

U današnje vrijeme odgojne krize i krize vrijednosti,² otuđenosti zbog pandemije i usmjerenosti učenika virtu-

¹ Dijelovi rada nastali su na temelju završnoga rada *Don Boscov odgojni sustav* Ane Krstić pod mentorstvom doc. dr. sc. Maje Brust Nemet na Fakultetu za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

² Z. MILIŠA, J. DEVIĆ, I. PERIĆ, Kriza vrijednosti kao kriza odgoja, u: *Mostariensia: časopis za društvene i humanističke znanosti* 19(2015.)2, 7–20.

alnom svijetu javlja se potreba za preispitivanjem temeljnih vrijednosti. Učenici velik dio svoga odrastanja provode u odgojno-obrazovnim ustanovama, stoga je važno kakve vrijednosti dominiraju u kulturi odgojno-obrazovne ustanove. Kulturu odgojno-obrazovne ustanove prvi je definirao Waller još 1932. godine kao skup normi, uvjerenja i ponašanja.³ Kultura odgojno-obrazovne ustanove definira se kao »moćna mreža rituala i tradicija, normi i vrijednosti koje utječu na svaki kutak školskog života«⁴. Kulturu sukonstruiraju svi koji u njoj borave i rade. Vujičić⁵ navodi da je kultura odgojno-obrazovne ustanove samoorganizirajuća, što podrazumijeva da nije nametnuta izvana, nego se uspostavlja unutar organizacije. Suvremeni učitelj⁶ u procesu cjeloživotnoga učenja razvija socijalne, pedagoške i profesionalne kompetencije kako bi odgovorio na izazove rada s novim generacijama učenika. Stvaranje kulture otvorenosti i vrijednosti prihvaćanja podrazumijeva poznavanje učenika i rad na zajedničkoj komunikaciji i dijalogu. Don Bosco svojim je životom i radom svjedočio važnost ljubavi kao pokretača dobrih promjena između odgajatelja i odgajanika. U duhu pedagogije djelotvorne ljubavi don Bosca u ovom se radu daje pregled učiteljeve uloge, njegovih kompetencija i vrijednosti, kao i kulture koju sukonstruiraju s učenicima.

1. Kompetencije učitelja i skriveni kurikulum

Skriveni kurikulum podrazumijeva učenje stavova, vjerovanja, vrijednosti i pretpostavki, što je obično izraženo u obliku pravila, rituala, propisa i običaja, a njegovi učinci ovise o vrijednosnim stavovima pojedinaca i dominantnom sustavu vrijednosti društva u kojem škola djeluje, kao i o cjelokupnoj kulturi škole. Skriveni kurikulum snažno utječe na intrapersonalne i interpersonalne odnose, komunikaciju, etos i sveukupno ozračje škole.⁷ Implicitno prikriveno djelovanje u odgoju i obrazovanju svojevrstan je ravnopravan suodgojitelj jer se elementi socijalizacije u školi, koji nisu dio sadržaja formalnoga kurikula (norme, vrijednosti i vjerovanja prisutna u kurikulu), prenose kroz dnevnu rutinu, nastavne sadržaje i socijalne odnose. Prema interakcionistima, implicitne su poruke neusklađene i proturječne, a ovise o individualnoj interpretaciji učenika i učitelja. Omogućavanjem optimalnih uvjeta

³ K. PETERSON, T. DEAL, *The Shaping School Culture Fieldbook*, San Francisco, 2001.

⁴ Isto, 19.

⁵ L. VUJIČIĆ, Kultura vrtića – sustav koji se kontinuirano mijenja i uči, u: *Pedagojska istraživanja* 8(2011.)2, 231–238.

⁶ U radu se navodi riječ »učitelj«, koja podrazumijeva odgojitelje, učitelje i nastavnike obaju spolova koji rade na svim razinama odgojno-obrazovnoga sustava.

⁷ P. SEDDON, The Hidden Curriculum: An Overview, *Curriculum Perspectives* 3(1983.)1, 1–6.

s otvorenim i skrivenim kurikulumom koji se zajednički sukonstruira i obogaćuje poštovat će se humanistička načela, pluralizam i demokratske vrijednosti utemeljene na sociokonstruktivizmu i sociokulturnoj teoriji, preuredit će se okruženje i stvoriti poticajnu kulturu škole.⁸

Zadaća novih obrazovnih promjena nije samo stjecanje i razvijanje znanja, sposobnosti i umijeća, nego i usvajanje vrijednosti, nazora i navika koji omogućavaju cjelovit razvoj osobnosti. U školi se osim učenja i poučavanja ostvaruju i odgojni ciljevi, koji se mogu realizirati uz promicanje općih vrijednosti, a preduvjet su učiteljevih umijeća (razvijanje osobne odgovornosti za zdravlje; poštovanje života; promicanje snošljivosti i poštovanje različitosti; promicanje jednakosti spolova; promicanje vrijednosti rada; promicanje poduzetničkoga duha; razvijanje sposobnosti za timski rad; promicanje poštovanja obitelji; promicanje ljubavi i ponosa prema zavičaju i domovini; čuvanje i promicanje kulturne baštine kao dijela nacionalnoga i kulturnoga identiteta; poštovanje duhovnih vrijednosti različitih kultura i civilizacija; razvijanje osobne odgovornosti za zdravlje; razvijanje ekološke svijesti; razvijanje sposobnosti prosuđivanja, razmišljanja, promatranja i samostalnoga djelovanja; razvijanje svijesti o vrijednosti vlastitoga mišljenja i o potrebi da se s poštovanjem slušaju tuđa mišljenja; promicanje osjećaja za lijepo i duhovnu dimenziju postojanja; razvijanje osjećaja osobne i društvene odgovornosti; poznavanje vlastite religije, kao i drugih religija i njihovih različitosti unutar duhovne baštine suvremenoga svijeta).⁹

Jurčić¹⁰ pod pojmom kompetencija osim znanja i sposobnosti podrazumijeva i vrijednosti. Vrijednosti su integralni element načina opažanja i življenja s drugima u društvenom kontekstu cjelokupne škole. Postoji niz znanja i vještina u pedagoškim perspektivama koje se ponajprije usmjeravaju na učenika i učitelja. Život i rad u suvremenom društvu brzih promjena i oštre konkurencije zahtijevaju novi tip znanja, vještina, vrijednosti i stavova. Prema Tuning¹¹ pristupu, kompetencije učitelja dinamička su kombinacija kognitivnih i metakognitivnih vještina, znanja i razumijevanja, međuljudskih i intelektualnih vještina i etičkih vrijednosti, a dijele se na opće ili generičke i područne ili specifične.

⁸ M. BRUST NEMET, *Socijalno-pedagoške kompetencije učitelja u kurikulumu kulture suvremene škole*, Zagreb, 2015.

⁹ *Isto*.

¹⁰ M. JURČIĆ, *Pedagoške kompetencije suvremenog učitelja*, Zagreb, 2012.

¹¹ J. GONZÁLEZ, R. WAGENAAR, *Tuning Educational Structures in Europe II*, Bilbao, 2015. Dostupno na: http://tuningacademy.org/wp-content/uploads/2014/02/TuningEUII_Final-Report_EN.pdf (25. 6. 2021.).

Vizek Vidović¹² izložila je primjere nacionalnih standarda kompetencija za učiteljsko zanimanje u Sjevernoj Irskoj, u kojima su temeljne učiteljske kompetencije: profesionalne vrijednosti i profesionalna etika, profesionalno znanje i razumijevanje kompetencija, profesionalne vještine i njihova primjena. U Škotskoj su temeljne kompetencije učitelja: profesionalno znanje i razumijevanje, profesionalne vještine i sposobnosti te profesionalne vrijednosti i profesionalna predanost.

Standardi su za dodjelu statusa kvalificiranoga učitelja-profesionalca (QTS – Qualified Teacher Status), koji su sadržani u Strukovnom kodeksu Općeg nastavnog vijeća za Englesku, a vrijede od 2002. godine: profesionalne vrijednosti i praksa – podrazumijevaju visoka očekivanja od svih učenika, pokazivanje i promicanje vrijednosti koje se očekuju i od učenika; komuniciranje s razumijevanjem i učinkovitošću; poboljšanje svoje nastave; odgovorno djelovanje; znanje i razumijevanje. Posljednji se standard odnosi na nastavu i podrazumijeva postavljanje nastavnih izazova, podršku svim učenicima, korištenje ciljevima poučavanja i učenja pri planiranju predavanja, učinkovita upotreba resursa i nastavnih sredstava, aktivno sudjelovanje u zajednicama učenja i izvanškolskim aktivnostima.¹³

Definicija *International Step by Step Association* (ISSA) kvalitetne pedagoške prakse sadrži sedam područja: interakcije, obitelj i zajednicu; inkluziju, različitost i demokratske vrijednosti; procjenjivanje i planiranje; strategije poučavanja; okruženje za učenje i profesionalni razvoj. Ta područja odabrala je *International Step by Step Association* (ISSA) zbog toga što je upravo u njima potrebno osigurati visoku kvalitetu rada kako bi se podržao dječji razvoj i učenje. U tih se sedam područja promovira praksa koja se temelji na humanističkim i sociokonstruktivističkim načelima, razvojno primjerenom praksi, individualiziranom pristupu i spoznaji da se učenje odvija u interakciji i u dijalogu između učenika i odraslih, kao i učenika međusobno, u duhu uvažavanja, poticanja i autonomije onoga tko uči. Pri tome se polazi od uvjerenja da je dijete sposobno i cjelovito biće iako treba pomoć i potporu odraslih. ISSA-ina definicija kvalitetne pedagoške prakse prepoznaje i promiče važnost uloge odgojno-obrazovnih djelatnika kao pedagoški kompetentnih stručnjaka koji vode i usmjeravaju učenike dok uče i istražuju. Posebno je istaknuta važnost partnerskoga odnosa s obitelji, koja je prvi učitelj svojoj djeci, ali i s društvenom zajednicom, koja je prirodno okruženje za učenje i istraživanje.¹⁴

¹² V. VIZEK VIDOVIĆ, *Planiranje kurikulumu usmjerenoga na kompetencije u obrazovanju učitelja i nastavnika*, Zagreb, 2009. Dostupno na: <https://core.ac.uk/download/pdf/53108864.pdf> (25. 6. 2021.).

¹³ M. BRUST NEMET, *Socijalno-pedagoške kompetencije učitelja u kurikulumu kulture suvremene škole*.

¹⁴ INTERNATIONAL STEP BY STEP ASSOCIATION (ISSA), *Kompetentni učitelji 21. stoljeća*, 2011. Dostupno na: http://www.korakpokorak.hr/upload/sadrzaj/issa_definicija.pdf (25. 6. 2021.).

Od učitelja se očekuje savjesno i odgovorno postupanje koje je u skladu s temeljnim načelima humanosti, moralnosti, ispravnosti te vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom. Etika podrazumijeva »procjenu i primjenu moralnih vrijednosti koje pojedino društvo ili kulturni kontekst prihvaćaju kao svoje norme«¹⁵. Temeljna su načela etičkih kodeksa odgojno-obrazovnih ustanova načelo profesionalnosti, poštovanje zakona i pravnih postupaka, jednakosti i pravednosti te autonomije nastavnoga rada. Načelo profesionalnosti uključuje odgovorno, savjesno, profesionalno, stručno i etički besprijekorno ispunjavanje svih obveza prema učenicima i svim radnicima škole te promicanje humanih vrijednosti i suvremenih znanstvenih postignuća. Učitelji slijede načela objektivnosti, nepristranosti, razboritosti, korektnosti, dijaloga i tolerancije. Potrebno je održavati i poticati suradničke odnose, podržavati inovativnost, timski rad i razmjenu iskustava, usmjeravati mlađe kolege, poticati originalnost i pokušaje ostvarivanja ideja te nagraditi i ohrabriti one koji se posebno ističu.¹⁶

Sokratovom se prisegom¹⁷ tijekom dodjele diplome učitelji obvezuju: poštovati osobine svakoga djeteta i braniti ih od svih; zalagati se za njegovo tjelesno i duševno jedinstvo; poštovati njegove osjećaje, slušati ga, uzeti ga ozbiljno u obzir; tražiti njegovo odobrenje za sve ono što činim glede njegove osobe, isto onako kao što bih postupao prema odraslima; koliko je moguće spoznati zakonitost njegova razvoja, postaviti je na dobre temelje i omogućiti djetetu prihvaćanje te zakonitosti; otkriti i unaprijediti njegove sklonosti; zaštititi ga ako je slabo i pomoći mu pri prevladavanju straha i krivnje, zloće i laži, sumnji i nepovjerenja – ako mu je to potrebno; ne lomiti njegovu volju – ni onda kad nam se čini da je besmislena; pomoći mu da razum ovlada njegovom voljom; poučiti ga kako se koristiti razumom i što je to umijeće razumijevanja i shvaćanja; osposobiti ga za preuzimanje odgovornosti u zajednici i za zajednicu; omogućiti mu stjecanje iskustva o svijetu kakav on doista jest, ali ga ne podčiniti svijetu kakav on jest; omogućiti mu da spozna što je i kakav je to dobar život; pružiti mu viziju boljega svijeta i uvjeriti ga da se ona može

¹⁵ V. MLINAREVIĆ, R. TOKIĆ ZEC, Akademsko nepoštenje studenata u kulturi visokoškolske ustanove, u: A. PEKO, M. IVANUŠ GRMEK, J. DELCHEVA DIZDAREVIKJ (ur.), *Didaktički izazovi III: didaktička retrospektiva i perspektiva – Kamo i kako dalje?: zbornik radova*, Osijek, 2019., 92–106., ovdje 93.

¹⁶ OŠ ANTUN NEMČIĆ GOSTOVINSKI, *Etički kodeks neposrednih nositelja odgojno-obrazovne djelatnosti u osnovnoj školi Antun Nemčić Gostovinski*, Koprivnica, 2009. Dostupno na: http://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&ved=0CE0QFjAF&url=http%3A%2F%2Fwww.osang-kc.hr%2Findex.php%2Fopci-akti-skole%3Fdownload%3D18%3Aeticki-kodeks-ucitelja&ei=f-nMU6CbKOG6ygO214D4Ag&usq=AFQjCNEHptnSRq4_KJKeq6e7jOvq4FPWAaw&sig2=wSl7NWw_RkfxC_ocXyyajg&bvmm=bv.71198958,d.bGQ (25. 6. 2021.).

¹⁷ H. von HENTIG, *Humana škola*, Zagreb, 1997.

ostvariti; poučiti ga istinoljubivosti, a ne istini jer »ona je samo kod Boga«. Obvezuju se također da će sami tako živjeti i primjerom pokazati kako se izlazi na kraj s poteškoćama, s napadima i šansama u našem svijetu, pa i s vlastitim ograničenjima i s vlastitom krivnjom; u skladu s vlastitim snagama pobrinuti se za to da naraštaj koji dolazi zatekne takav svijet u kojem se isplati živjeti i u kojem naslijeđeni tereti i poteškoće ne pritišću vlastite ideje i mogućnosti; javno će obrazložiti svoja uvjerenja i djela, izložiti će se kritici; savjesno provjeravati vlastite prosudbe; usprotiviti se svim osobama i odnosima – pritisku javnosti, interesima udruge, propisima službe – ako budu sprječavali namjere koje su prisegnuli.¹⁸

Učiteljsko je zanimanje nadahnuto vrijednostima društvene uključenosti i potrebama njegovanja potencijala svakoga učenika. Učitelj koji želi svoje učenike odgojiti u »cjelovite osobe« i sam mora biti takav. Teško učenici mogu prepoznati i prihvatiti važnim i vrijednim nešto što se takvim ne pokazuje u konkretnom životu, oni žele učitelja koji predstavlja konkretan model i uzor. Sustav vrijednosti učitelja, koji određuje ponašanje u njegovoj nastavnoj praksi, najviše utječe na promjenu kulture nastave, a prepoznaje se po njihovim međusobnim odnosima, odnosu prema radu i posebice odnosu prema učenicima.¹⁹ Ako odgojno-obrazovne ustanove žele zadržati i razvijati vrijednosti te osigurati cjelovit rast i razvoj učenika i učitelja, moraju ići dalje od učenja pojedinih predmeta. Tradicionalna je nastava po svojoj koncepciji i strukturi poučavanja redovito zanemarivala razvoj socijalnih vještina i usmjeravala se na one obrazovne elemente, dok suvremena nastava potiče razvoj višedimenzioniranosti učenika i učitelja kod kojih se potiče posjedovanje što većega broja kompetencija, u kojima dominiraju socijalne.²⁰ Socijalna je kompetencija interaktivni proces koji promiče društvene vrijednosti kao što su interpersonalne vještine, prosocijalno ponašanje u okolini, sposobnost donošenja odluka (samokontrola), razumijevanje drugih te samopouzdanje. U čovjekovoj je prirodi posjedovanje individualno-komunikacijskih kompetencija, kao sposobnosti da stvara i prima niz neovisnih i neograničenih podražaja i socijalnih reakcija na vanjski svijet verbalne i neverbalne naravi, stoga su odgoj, obrazovanje, socijalizacija i inkulturacija trajne kategorije cjeloživotnoga učenja.²¹ U kontekstu različitih vršnjačkih razmišljanja, obrazaca ponašanja, stilova življenja i sustava vrijednosti, učenici ostvaruju uspjeh i postignuća, raste njihov osjećaj vlastite kompetentnosti,

¹⁸ Isto.

¹⁹ V. MLINAREVIĆ, Vrijednosni sustav učitelja determinanta kulture škole, u: A. PEKO, R. VARGA, V. MLINAREVIĆ, M. LUKAŠ, E. MUNJIZA (ur.), *Kulturom nastave (p) o učeniku*, Osijek, 2014., 123–169.

²⁰ M. BRUST NEMET, *Socijalno-pedagoške kompetencije učitelja u kurikulumu kulture suvremene škole*.

²¹ V. PREVIŠIĆ, Socijalno i kulturno biće škole: kurikulumске perspektive, u: *Pedagogijska istraživanja* 7(2010.)2, 165–176.

samopouzdanja i autonomije, što su nužno ostvarivi preduvjeti budućega učitelja. Pedagoško-socijalne implikacije vršnjačkih odnosa utkane su u mikropedagošku i socijalnu strukturu ustanove.²²

Sekulić-Majurec²³ na temelju filozofskih koncepcija škole navodi dva osnovna određenja kurikula: određenja koja kurikul izjednačavaju sa sadržajima i vještinama koje učenici trebaju usvojiti i kojima trebaju ovladati te određenja koja uz sadržaj razrađuju i vrijednosti koje bi učenici trebali usvojiti.

Prikriveni se kurikul može odrediti na više različitih načina:²⁴

- a) Prikriveni kurikul kao afektivni izlazi edukacije koji podrazumijevaju naučene vrijednosti, norme, stavove koji su nužni za socijalnu integraciju. Nisu propisani programom ili nekim drugim pravilima ustanove, ali je za učenika dobro da ih se pridržava.
- b) Prikriveni kurikul kao kontekst podrazumijeva organizirano učenje koje se odvija u školskom okružju i on utječe na vrijednosti, stavove i navike polaznika škole, kao i na socijalno učenje mimo postojećega programa. Vrlo često ti odnosi u školi preslikavaju društvene odnose u društvu.
- c) Prikriveni kurikul kao proces u kojem se naglašava razlika između prikrivenoga i službenoga kurikula, a odnosi se na način poučavanja sadržaja. Poučavanjem učitelj šalje određene neverbalne poruke prema kojima učenici vrijednosno interpretiraju kurikul. Te radnje mogu biti svjesne ili nesvjesne, ali zasigurno utječu na stavove učenika. To posebice može doći do izražaja u procesu ispitivanja i ocjenjivanja. Učenici će dati prednost onim sadržajima koje i učitelj vrijednuje.

Postoje tri razine odgojnih utjecaja: obvezujući, službeni ciljevi, subjektivno odabrani ciljevi, neosvijesteni ciljevi. Razlog zašto je skriveni kurikul skriven, uočava se upravo prema ciljevima jer ciljevi nisu društveno popularni – suprotni su deklariranim demokratskim vrijednostima²⁵ te su oni ostatci prošlosti – prvotno dio kurikula, a sada već usvojene vrijednosti.²⁶

²² V. BULJUBAŠIĆ-KUZMANOVIĆ, Socijalne kompetencije i vršnjački odnosi u školi, u: *Pedagogijska istraživanja* 7(2010.)2, 191–203.

²³ A. SEKULIĆ-MAJUREC, Uloga sudionika odgojno-obrazovnog procesa u stvaranju, provedbi i vrednovanju kurikuluma, u: V. PREVIŠIĆ (ur.), *Kurikulum: teorije, metodologija, sadržaj, struktura*, Zagreb, 2007., 305–331.

²⁴ D. GORDON, The concept of the hidden curriculum, u: *Journal of Philosophy of Education* 16(1982.), 187–198.

²⁵ S. BAŠIĆ, Koncept prikrivenog kurikuluma, u: *Napredak* 141(2000.)2, 170–181.

²⁶ C. CORNBLETH, Beyond Hidden Curriculum, u: *Journal of Curriculum Studies* 16(1984.)1, 29–39.

Elementi socijalizacije u školi, koji nisu dio sadržaja formalnoga kurikula (norme, vrijednosti i vjerovanja prisutna u kurikulu), prenose se kroz dnevnu rutinu, nastavne sadržaje i socijalne odnose.²⁷ Jackson²⁸ je naglasio tri elementa skrivenoga kurikula, a to su prevelik broj učenika u učionici, proturječna privrženost i neravnopravan odnos snaga između učitelja i učenika u korist učitelja. Bašić²⁹ smatra kako se upravo skrivenim kurikulumom prenose vrijednosti potrošačkoga društva, razvija se stroga hijerarhija i podjela poslova, konformizam, natjecanje, poslušnost i rezigniranost, a društveni odnosi u školi preslika su društvenih odnosa na radnome mjestu. Utjecaj skrivenoga kurikula ovisan je o individualnoj interpretaciji³⁰, a učenik je pasivan primatelj vrijednosti koji pregovara, prilagođava, odbacuje i često otklanja socijalizacijske utjecaje. Prema Cornbethu,³¹ čini se da većina učenika ne prihvaća u potpunosti niti odbacuje razne obrazovne poruke. Brojni učenici prilagode se »glumljenju škole«, tj. održavanju privida da ih podupiru kako bi ostvarili određenu korist bez da internaliziraju školske vrijednosti ili svjetonazore. Osim nastavnih metoda i stilova poučavanja, skriveni kurikulum utječe i na sami nastavni program, kao i na nacionalni i školski kurikulum na način da odabrani sadržaji nastavnoga plana i programa odašilju izravno ili neizravno socijalne i kulturne vrijednosti nekoga društva i zajednice.³² Marsh³³ također objašnjava razloge zbog kojih je izraz skriveni kurikulum tako prihvatljiv, a da je njegove mehanizme tako teško razotkriti.

Tako Litt, predstavnik duhovno-znanstvene pedagogije, shvaća pedagogiju kao znanost o realnom odgoju u objektivnom i metafizičkom značenju. Proučava vrijednosti, utjecaje i prožimanje između kulture te odgoja i obrazovanja,³⁴ dok Pataki³⁵ navodi kako je obrazovanje proces u kojem se ostvaruju i usvajaju duhovni sadržaji kulture u kojoj se oblikuje subjektivni duh i zbog toga su kultura i obrazovanje u međusobnoj korespondenciji. Temeljni radovi hrvatskih predstavnika kulturne pe-

²⁷ F. KENTLI, Comparison of Hidden Curriculum Theories, u: *European Journal of Educational Studies* 1(2009.)2, 83–87.

²⁸ P. W. JACKSON, *Life in Classroom*, New York, 1968.

²⁹ S. BAŠIĆ, Koncept prikrivenog kurikuluma, 170–181.

³⁰ J. S. ATHERTON, *Sending Messages: Managing the Hidden Curriculum*, 2013. Dostupno na: <https://www.doceo.co.uk/tools/hidden.htm> (25. 6. 2021.).

³¹ C. CORNBETH, Beyond Hidden Curriculum, u: *Journal of Curriculum Studies* 16(1984.)1, 29–39.

³² N. R. HURST, *The Hidden Curriculum: issues and angst about cultural content in ELT materials*, 2011. Dostupno na: <http://web.letras.up.pt/nrhurst/Hidden%20Curriculum%20Article%20-%20Valladolid.pdf> (20. 5. 2021.).

³³ C. J. MARSH, *Kurikulum: temeljni pojmovi*, Zagreb, 1994.

³⁴ V. PREVIŠIĆ, Socijalno i kulturno biće škole: kurikulumске perspektive, 165–176.

³⁵ V. STRUGAR, Sadržaji kulture i kurikulum, u: K. POSAVEC, M. SABLJIĆ (ur.), *Pedagogija i kultura* 3(2013.), 380–390.

dagogije i objašnjavaju kako su kulturna dobra u njihovim djelima zapravo nastavni sadržaji, a koji su nositelji vrijednosti i vrijedni objekti okarakterizirani kao objektivno, nadnaravno i *prekosubjektivno* dobro. U sastavu kurikula i kurikulskoga plana sadržaji odgoja i obrazovanja odabiru se iz sadržaja kulture, a to su ideje, norme, vrijednosti i materijali prema određenim kriterijima, to jest načelima egzemplarnosti, valjanosti, važnosti i ograničavajućih čimbenika.³⁶

2. Kultura odgojno-obrazovne ustanove i vrijednosti

Skriveni se kurikul ogleda u kulturi škole i kultura škole ogleda se u skrivenom kurikulu, osobinama i ponašanju učitelja prema učenicima i međusobno, vrijednostima, stavovima, stereotipima koje promiču te prioritetima i hijerarhiji kojima ih razvijaju. Postojanjem skrivenih (namjernih ili nenamjernih) ciljeva odgoja i obrazovanja smanjuje se transparentnost cjelokupnoga odgojno-obrazovnoga sustava, otežava identifikacija stvarnih ciljeva sustava, kao i upravljanje i kontrola nad njim.³⁷ Skrivenim je utjecajima moguće svjesno ili nesvjesno pokazivati stereotipe, predrasude, kao i činiti diskriminatorne radnje, koje mogu dovesti i do samoispunjavajućega proročanstva. Termin »samoispunjavajuće proročanstvo« osmislili su Robert Rosenthal i Lenore Jacobson 1968. godine.³⁸ Napravili su eksperiment u jednoj osnovnoj školi gdje je na početku školske godine provedeno IQ testiranje sa svim učenicima te škole. Učiteljima je rečeno da određen broj učenika ima bitne izgleda da postigne izvanredne akademske rezultate. No odabrani učenici nisu se ni po čemu izdvajali od ostalih jer su bili nasumce odabrani. Na kraju školske godine učenici su ponovno ispunjavali IQ test. Rezultati su pokazali da su slučajno odabrani učenici na ponovljenom testiranju postigli bolje rezultate od ostalih učenika.³⁹ U odgojno-obrazovnom sustavu očekivanja učitelja mogu utjecati na uspjeh učenika ovisno o tome jesu li očekivanja pozitivna ili negativna. Učitelji na temelju svojih (točnih ili netočnih) predodžbi o učeniku kreiraju ciljeve poučavanja i očekivanja od učenika.

Većina tumačenja kulture odnosi se na specifične vrijednosti, uvjerenja i očekivanja ljudi u ustanovi, njihova uobičajena ponašanja, tj. rituale, načine na koje razumiju i interpretiraju svakodnevna događanja, a koji u velikoj mjeri oblikuju autentičnost

³⁶ Isto.

³⁷ R. JUKIĆ, Ženska pedagogija i feminizacija nastavničke struke kao čimbenici skrivenog kurikula, u: *Školski vjesnik* 62(2013.)4, 541–558.

³⁸ M. NIARI, E. MANOUSOU, A. LIONARAKIS, The Pygmalion Effect in Distance Learning: A Case Study at the Hellenic Open University, u: *European Journal of Open, Distance and E-Learning* 19(2016.)1, 36–52.

³⁹ Isto.

i identitet odgojno-obrazovne ustanove.⁴⁰ Leithwood⁴¹ kulturu opisuje kao sustav uobičajenih, prihvaćenih značenja i simbola koji se odnose na implicitne i eksplicitne sadržaje. Implicitni i eksplicitni sadržaji kulture jesu: norme, uvjerenja, vrijednosti i očekivanja, koja su namjerno ili nenamjerno prihvaćena i razmijenjena među članovima. Prema Klaićevu rječniku,⁴² postoji duhovna i materijalna kultura. Duhovna je kultura skup rezultata društva u znanosti i umjetnosti, u organizaciji društvenoga i državnoga života, skup običaja i morala u nekoj povijesnoj epohi. Materijalna se kultura definira kao skup sredstava za proizvodnju i drugih materijalnih vrijednosti društva. Owens⁴³ kulturu definira kao općeprihvaćenu filozofiju, ideologiju i sustav vrijednosti, pretpostavki, vjerovanja, očekivanja, stavova i normi zajednice. Kultura donosi organizaciji stabilnost, sigurnost, jača red, olakšava i snaži predviđanja te daje smisao. Mitchell i Willower⁴⁴ smatraju kako je kultura način života kolektiva koji se reflektira u vrijednostima, normama, simbolima i tradiciji, dok Hinde⁴⁵ smatra kako je školska kultura utemeljena na određenom sustavu vrijednosti i običajima čije pretpostavke i očekivanja utječu na ponašanje svih odgojno-obrazovnih dionika.

Hollins⁴⁶ smatra kako su škole oblikovane kulturnim praksama i vrijednostima te odražavaju norme društva za koje su bile razvijene, tj. generalne ideologije društva općenito i zajednica u kojima se nalaze pojedine škole odražavaju se u kulturi obrazovanja.

Kultura škole, kao skup vrijednosti koje podrazumijevaju međuljudske odnose, običaje, načine mišljenja, ponašanje u određenim situacijama, odgojem i obrazovanjem utječe na učenikov život i njegove vrijednosti. Ti utjecaji nisu jednosmjerni i uvijek prihvaćeni bez otpora. Školska kultura podrazumijeva sklopove vrijednosti, normi, uvjerenja, rituala i tradicija, koji se očituju u svakodnevnim odnosima

⁴⁰ L. STOLL, D. FINK, *Mijenjajmo naše škole*, Zagreb, 2000.

⁴¹ K. LEITHWOOD, Organizational Condition to Support Teaching and Learning, u: D. HAWLEY, D. ROLLIE (ur.), *The Keys to Effective Schools: Educational Reform as Continuous Improvement*, London, 2002., 819–848.

⁴² B. KLAJIĆ, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1990.

⁴³ G. R. OWENS, *Organizational behavior in education: Adoptive Leadership and School Reform*, Boston, New York, San Francisco, 2004.

⁴⁴ J. MITCHELL, D. J. WILLOWER, Organizational Culture in a Well Performing High School, u: *Journal of Educational Administration* 30(1992.), 6–16.

⁴⁵ E. R. HINDE, School Culture and Change: An Examination of the Effects of School Culture on the Process of Change, u: *Essays in Education*, 12(2004.). Dostupno na: <http://www.usca.edu/essays/vol122004/hinde.pdf> (15. 5. 2021.).

⁴⁶ E. R. HOLLINS, *Culture in School Learning*, New York, 2008.

među njezinim glavnim dionicima, koji opet određuju njezin identitet.⁴⁷ Kultura škole uglavnom je rezultat interakcije između učitelja i učenika. Nadalje, kultura je i vrijednost ili način življenja, način na koji razvijamo sustav vrijednosti, tijek normi, vjerovanja, tradicije i rituala koji su s vremenom nastajali.⁴⁸ Organizacijska je kultura polazište za istraživanje kulture škole. Organizacijska je kultura rezultat, odnosno ishod kontinuiranih pregovaranja o vrijednostima, značenjima i svojstvima među članovima neke organizacije, kao i te organizacije sa svojom okolinom.⁴⁹ Organizacijska kultura odgojno-obrazovne ustanove odnosi se na nevidljive elemente koji se očituju u vidljivom ponašanju odgojno-obrazovnih djelatnika. To je organizacija svakodnevnoga rada djelatnika koji su usmjereni zajedničkom cilju postavljenom na zajedničkoj viziji, misiji i vrijednostima ustanove te su motivirani za unaprjeđenje odgojno-obrazovnoga procesa i ustanove. Organizacijsku kulturu odgojno-obrazovne ustanove određuju kvalitetni odnosi, kolegijalnost, povjerenje, timski rad, zajedničke aktivnosti, jasna pravila i ozračje sigurnosti. Odgojno-obrazovni su djelatnici »jedno biće« koje kreativnim postupcima, međusobnim uvažavanjem i potporom odgojno-obrazovnu ustanovu čine »drugim domom« za učenike, studente i djelatnike.⁵⁰ Kultura je škole izraz zajedničkih uvjerenja učitelja, učenika, ravnatelja, drugih zaposlenih i roditelja, odražava i lokalnu kulturu te sustav vrijednosti svakoga pojedinoga člana unutar kulture škole. Specifične vrijednosti, uvjerenja i očekivanja učitelja, njegova ponašanja, rituali, način na koji razumije i djeluje, vidi i interpretira svakodnevnu školsku i osobnu praksu, događanja u školi i osobno djelovanje utječu na kulturu škole i djeluju na svakoga pojedinoga učenika. Kultura škole odražava i način prijašnjega ponašanja i vrijednosti svih članova. Posebnost kulturi škole daju međuodnosi učitelja i učenika, ona se mijenja kako se mijenjaju njezini članovi. Pojedine vrijednosti učitelja često su neosviještene, ali upravljaju njegovim odgojno-obrazovnim radom, njegovom teorijom u primjeni.⁵¹

Različite perspektive različito definiraju pojam vrijednosti. Iz psihološke i sociološke perspektive pod pojmom vrijednosti podrazumijevaju se karakterne osobine i riječ je o psihičkim dispozicijama, stavovima, mišljenjima, uvjerenjima ili subjektivnim orijentacijama prema vrijednostima. U humanističkim se znanostima i pe-

⁴⁷ V. STRUGAR, *Različite kulture – različite škole: teorijsko-praktični doprinos razumijevanju kulture škole*, Pedagog kreator kurikulumata i kulture odgojno-obrazovne ustanove, Deveti susret pedagoga Hrvatske, 11. – 13. travnja 2011. [Predavanje].

⁴⁸ K. PETERSON, T. DEAL, *The Shaping School Culture Fieldbook*.

⁴⁹ J. L. GROSS, S. RAYNER (ur.), *Introduction, Measuring Culture: A Paradigm for the Analysis of Social Organization*, New York, 1985.

⁵⁰ R. TOKIĆ ZEC, *Procjene odgojitelja, učitelja i sveučilišnih nastavnika o organizacijskoj kulturi odgojno-obrazovne ustanove*, Osijek, 2021.

⁵¹ V. MLINAREVIĆ, *Vrijednosni sustav učitelja- determinanta kulture škole*, 123–169.

dagogiji pod pojmom vrijednosti smatraju ciljevi ili svrhe djelovanja na sadržaje nastojanja. Iz filozofske perspektive, vrijednosti su općenite osobine koje se pomoću vrijednosnih pojmova pridaju nositeljima vrijednosti ili dobrima u procesima vrjednovanja. Kao predodžbe poželjnoga, vrijednosti su smjernice prema kojima ljudi usmjeravaju svoje djelovanje, određuju i vode svako ponašanje i utječu na naše stavove, sklonosti o određenim društvenim pitanjima te upravljaju našim djelima.⁵² Vrijednosti se sastoje od onoga što ljudi vjeruju da je dobro, da nije dobro ili da je nepoželjno. Kao što je naveo Maslowski, vrijednosti su one koje treba razmotriti mjerilima poželjnosti. One odražavaju ono što je zamišljeno kako je važno nastaviti ili čemu vrijedno stremiti u organizaciji. Često su prevedene na norme ponašanja, a usmjeravaju načine ponašanja ljudi.⁵³ Vrijednosti podrazumijevaju sve što određena škola smatra pozitivnim, korisnim i vrijednim truda te što postavlja kao svoje ciljeve, svrhu rada i uvrštava u svoje programe. Odgojne su vrijednosti trajni ciljevi odgoja i obrazovanja što ih pojedinac i skupine ljudi žele postići odgojem i obrazovanjem. One čine sustav koji redovito korespondira hijerarhiji univerzalnih vrijednosti i iz njih se izvode kad je riječ o općim vrijednostima, ali pojedinac uči i prema vrijednostima koje je sam odabrao, prema svojim sposobnostima i prilikama u kojima živi.⁵⁴

Nacionalnim okvirnim kurikulumom za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje želi se naglasiti potreba za promicanjem temeljnih vrijednosti pomoću odgoja i obrazovanja, a osobita se pozornost daje sljedećim vrijednostima: znanje, identitet, odgovornost i solidarnost.⁵⁵ U školama australske pokrajine New South Wales glavne su vrijednosti: integritet, izvrsnost, poštovanje, odgovornost, suradnja, sudjelovanje, skrb, pravednost i demokracija. Vrijednosti se u Australiji podučavaju kao temelj zakona, običaja i brige za druge u društvu. Škole u New South Walesu s obiteljima i zajednicom dijele odgovornost za poučavanje tih vrijednosti. Iako se vrijednosti uglavnom uče kod kuće i mijenjaju ovisno o odnosima s drugima i životnim iskustvima, roditelji i zajednica očekuju da se vrijednosti koje svi usvajamo *poučavaju* i u školama. Izražavanje tih vrijednosti u svim područjima javnoga školstva predstavlja i cilj i mjerilo uspjeha državnih škola. U državnim se školama poučavaju vrijednosti, uključujući vrijednosti na kojima

⁵² K. MRNJAUS, *Pedagoška promišljanja o vrijednostima*, Rijeka, 2008.

⁵³ X. DUMAY, *Origins and Consequences of Schools Organizational Culture for Student Achievement*, u: *Educational Administration Quarterly* 45(2009.)4, 523–555.

⁵⁴ S. ANTIĆ, *Pedagoški pojmovnik*, u: A. MIJATOVIĆ (ur.), *Osnove suvremene pedagogije*, Zagreb, 1999., 639–655.

⁵⁵ MINISTARSTVO ZNANOSTI, OBRAZOVANJA I ŠPORTA, *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*. Dostupno na: http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf (25. 6. 2021.).

se temelji učenje te se učenicima pruža i mogućnost istraživanja vrijednosti izvan raznolikih društvenih stavova, političkih pitanja i socijalnih problema. U odgojno-obrazovnim ustanovama glavne vrijednosti utječu na način kako ljudi komuniciraju, surađuju i odlučuju. One se odražavaju u pravilnicima i radnim postupcima u školama i krovnim organizacijama odgojno-obrazovnog sustava.⁵⁶

»Temeljne vrijednosti određuju karakter organizacije i daju joj osjećaj identiteta i misije. Akcije postaju prožete vrijednostima, a priče, mitovi, svečanosti i rituali ih potkrepljuju.«⁵⁷ Von Hentig⁵⁸ smatra kako se »vrijednosti najjasnije prepoznaju tamo gdje ih nema ili tamo gdje nedostaju. Priče s najjačim moralnim djelovanjem jesu one koje nas navode na brigu o dobrom te ideje koje se pripisuju određenim stvarima, dobrima ili odnosima, a tumače se pomoću etike.« Budući da su vrijednote snažno gorivo koje pokreće i motivira učitelje, učenike i njihove roditelje, a o kojima se mnogo i ne razmišlja, zadaća je ravnatelja i stručnih suradnika da snime spektar vrijednota u školi, izrade plan kulturnoga razvoja i izgrade koherentan sustav za njegovu implementaciju. Temeljne su vrijednote za inovativnu školsku kulturu: znatiželja, težnja prema izvrsnosti, otvorenost, hrabrost, kultura raznolikosti te kulturno vodstvo i menadžment. Srž kulture čine vrijednosti, a vrijednosti su široke tendencije da se vole određena stanja stvari u odnosu na druge stvari.⁵⁹

Pedagoška je kultura sustav običaja, tradicija, vjerovanja, vrijednosti i djelatne prakse u školi, koji su rezultat povijesnoga osvješćivanja o vrijednosti znanja u konkretnoj socijalnoj zajednici, rad svih u školi i brižljiva potpora njezinu radu izvan nje. Pedagoška kultura određuje civilizacijski profil škole koji prenosi vrijednosti i sjedinjuje učenike i učitelje u vrijednostima koje zajednički postižu.⁶⁰

Različite kulture škole njeguju različite vrijednosti. Formalistička kultura škole njeuguje tradicionalne vrijednosti.⁶¹ Pokretne škole karakterizira zajedničko traženje odgovora na promijenjeni kontekst i daljnji razvoj. Takve škole znaju svoj cilj i put

⁵⁶ M. BRUST NEMET, *Socijalno-pedagoške kompetencije učitelja u kurikulumu kulture suvremene škole*.

⁵⁷ V. DOMOVIĆ, *Školsko ozračje i učinkovitost škole*, Jastrebarsko, 2004., 31.

⁵⁸ H. von HENTIG, *Ach, die Werte! Ein öffentliches Bewußtsein von zwiespältigen Aufgaben. Über eine Erziehung für das 21. Jahrhundert*, München, Wien, 1999., 80.

⁵⁹ B. VIDOVIĆ, V. MATAS, M. PULJIZ, *Strateški menadžment u školstvu*, u: NEDERLANDSE SCHOOL VOOR ONDERWIJSMANAGEMENT, AGENCIJA ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE (ur.), *Ravnatelj škole – upravljanje – vođenje*, Zagreb, 2013., 3–30. Dostupno na: http://www.ssmb.hr/libraries/0000/0624/Zbornik_radova_Obrazovnog_menad%C5%BEmenta.pdf (10. 5. 2021.).

⁶⁰ S. ANTIĆ, *Pedagoški pojmovnik*, 639–655.

⁶¹ D. HARGREAVES, *Helping Practitioners Explore Their School's Culture*, London, 1999.

do cilja te imaju organizaciju, volju i znanje.⁶² Pri tome sve norme utječu na rad škole, ciljevi se redovito preispituju, provode se novi načini poučavanja u okruženju povjerenja, kolegijalnosti i podrške, rizici su shvaćeni kao ulazne vrijednosti, a vanjske se inspekcije smatraju povratnom informacijom. »Zdrave škole moraju mobilizirati svoje resurse da bi ostvarile ciljeve i zajedničkim vrijednostima prožeti radnu skupinu.«⁶³ Kolaborativna se školska kultura smatra kulturom u kojoj je razvoj učitelja olakšan međusobnom podrškom, zajedničkim radom i sporazumima o odgojno-obrazovnim vrijednostima. Takva kultura stvara najbolje okruženje za učenje, učitelje i učenike.⁶⁴ »Kulturno osviještene škole razvijaju jedinstveni osjećaj svrhe i vrijednosti svoje misije, visoke standarde učenja i poučavanja te trajnog usavršavanja, osjećaj obveze i odgovornosti za uspjeh svih učenika, zajedničko i suradničko vođenje školskih aktivnosti, osjećaj zasluga cijelog kolektiva za ostvarene uspjehe, očekivanja da zaposleni aktivno osmišljavaju promjene, svečane prigode na kojima promoviraju pozitivna postignuća.«⁶⁵

Rossmann i suradnici navode »tri procesa promjena kulture koji predstavljaju kontinuum s obzirom na stupanj eksplicitnog, svjesnog težišta na promjenama u kulturi. Evolucijska je promjena implicitna, nesvjesna i neplanirana, tj. s vremenom se uvode nove norme, vrijednosti i uvjerenja. Aditivna promjena može, ali i ne mora biti eksplicitna, dok se norme, uvjerenja i vrijednosti modificiraju pri uvođenju novih inicijativa. Transformacijska je promjena eksplicitna i svjesna, usmjerena na mijenjajuće norme, vrijednosti i uvjerenja«⁶⁶.

Potrebno je identificirati kulturu svake pojedine škole, istražiti vrijednosti odgojno-obrazovnih dionika, razmisliti o tome kako kultura škole potiče ili ometa napredak učenika, njihov razvoj i dostignuća te ostvarenje ciljeva kako bi se utvrdile smjernice za njezino poboljšanje. Promjena je proces, put prema kvalitetnijim promjenama odgojno-obrazovne prakse jest dugotrajan istraživački proces usmjeren na razumijevanje i osvješćivanje učiteljeve osobne prakse (refleksija) i mijenjanje implicitnih teorija (vrijednosti).⁶⁷ Tako Hinde⁶⁸ naglašava kako mnogi pokušaji reforme ciljaju na površne vidove škole, a zanemaruju norme, vrijednosti, uvjerenja, ponašanja,

⁶² L. STOLL, D. FINK, *Mijenjajmo naše škole*.

⁶³ V. DOMOVIĆ, *Školsko ozračje i učinkovitost škole*, 31.

⁶⁴ S. GRUENERT, *Correlations of Collaborative School Cultures with Student Achievement*, u: *NASSP Bulletin* 89(2005.)645, 43–55.

⁶⁵ S. STANIČIĆ, *Menadžment u obrazovanju*, Rijeka, 2006., 318.

⁶⁶ L. STOLL, D. FINK, *Mijenjajmo naše škole*, 126.

⁶⁷ V. MLINAREVIĆ, *Vrijednosni sustav učitelja- determinanta kulture škole*, 123–169.

⁶⁸ E. R. HINDE, *School Culture and Change: An Examination of the Effects of School Culture on the Process of Change*.

priče, rituale i simbole, koji služe kao temelj škole, a to je njezina kultura. Prema Slunjski,⁶⁹ ukorijenjene vrijednosti učitelja češće su neosviještene nego osviještene, no u obama slučajevima upravljaju odgojnim i obrazovnim radom. U rezultatima istraživanja provedenoga među 862 učenika i 163 učitelja u europskim i izraelskim školama naglašena je važnost školskih vrijednosti koje utječu na kulturu škole, a kao temeljne istaknute su vrijednosti: postignuće, autonomija, egalitarizam, sklad, poštovanje i dominacija.⁷⁰ Rezultati istraživanja među 696 učitelja osnovnih škola u pet slavonskih županija pokazuju kako su učitelji svjesni važnosti i odgovornosti njih samih, jer je čak 68,1 % učitelja odgovorilo kako su upravo učitelji najodgovorniji čimbenik kulture škole. Njihov skup vrijednosti, uvjerenja, rituala, normi i tradicija koje se njeguju i kreiraju odgojno-obrazovnu ustanovu ključan su preduvjet oblikovanja kulture škole.⁷¹

3. Temeljne odrednice pedagogije djelotvorne ljubavi

Pedagogija kao znanost o odgoju važna je u svakodnevnom poučavanju. Učitelji predstavljaju modele ponašanja i prenositelje kulture ustanove. Poučavanje primjerom jedna je od najuspješnijih metoda odgajanja.⁷² Don Bosco posebice je važan u kontekstu pedagogije djelotvorne ljubavi. Ivan Bosco (Giovanni Melchiorre Bosco), poznatiji kao don Bosco, katolički je svećenik, odgajatelj mladih, utemeljitelj crkvene družbe salezijanaca i salezijanki (Kćeri Marijine) i svetac Katoličke Crkve.⁷³ Talijanski svećenik jedan je od najznačajnijih teologa, filozofa i pedagoga svoga vremena, te se može reći da je duhovni genij i veliki socijalni reformator. Njegove metode uvele su revoluciju u pristupu odgoja učenika. On je bio jedan od prvih koji ukidaju fizičko kažnjavanje kao metodu odgoja djece i mladih. Godine 1841. Ivan je zaređen za svećenika i od tada, u dvadesetpetoj godini života, postaje »don«
Bosco.⁷⁴ Nekoliko mjeseci poslije don Bosco započinje svoje učiteljsko-odgajateljsko⁷⁵ poslanje jednim događajem. Naime susreće dječaka Bartolomeja Garellia

⁶⁹ E. SLUNJSKI, Vrijednosti učitelja kao temelj odgojno-obrazovnog procesa, u: N. BABIĆ (ur.), *Kompetencije i kompetentnost učitelja*, Osijek, 2007., 491–499.

⁷⁰ E. DANIEL, N. HOFMANN-TOWFIGH, A. KNAFO, School Values Across Three Cultures: A Typology and Interrelations, u: *SAGE Open* (2013.), 1–16.

⁷¹ M. BRUST NEMET, *Socijalno-pedagoške kompetencije učitelja u kurikulumu kulture suvremene škole*.

⁷² A. GOLUBOVIĆ, F. POLEGUBIĆ, J. BENO, Suvremenost pedagogije djelotvorne ljubavi sv. Ivana don Bosca, u: *Riječki teološki časopis* 24(2016.)1, 135–154.

⁷³ A. VUJIĆ (ur.), *Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga: III. knjiga: Be – Ca*, Zagreb, 2005.

⁷⁴ A. KRSTIĆ, *Don Boscov odgojni sustav*, Osijek, 2020.

⁷⁵ Iznimno u izvorima o don Boscu koriste se izrazi odgajatelj i odgajanik. Pod pojmom odgajanik don Bosco podrazumijeva osobu koju se odgaja, u današnjem užem značenju to su djeca, učenici i studenti unutar odgojno-obrazovne ustanove, odnosno u don Boscovu vrijeme mladi u oratoriju.

kojega spašava od batina jednoga župljanina i u razgovoru s njim saznaje da je siroče, bez obaju roditelja, neuk i zatvoren u sebe. Don Bosco proglašava ga svojim (prvim) učenikom i poziva ga odmah na poduke, na što ovaj rado pristaje i već iduće nedjelje dovodi šestoricu novih dječaka.⁷⁶ Tada započinje don Boscovo poslanje te tako određuje svoj put: osnovati oratorij i posvetiti se odgoju siromašnih i napuštenih dječaka.⁷⁷ Njegova glavna odgojna metoda jest ljubav. Ljubav »odgaja i ona je najmoćnije sredstvo koje je na raspolaganju odgajateljima i općenito prosvjetnim djelatnicima, a može uvelike doprinijeti promjeni i usavršavanju djece i mladih. Ljubav označava nastojanje da se drugome učini dobro, da se pomogne u tuđem odrastanju, da se neprestano pruža ruka podrške i brige o cjelini postojanja onih koje odgajamo«⁷⁸. S pozicije emocija, ljubav je koncept koji je zajednički svim ljudima, bilo da tragaju za ljubavlju, vole ili su voljeni, razmišljaju o smislu ljubavi, žude za ljubavlju ili je slave. U znanosti se za koncept ljubavi koristi i drugim nazivima poput altruizma, suosjećajnosti i dobrobiti, no osnova svih navedenih koncepata jest ljubav.⁷⁹ Teorijska razmatranja o ljubavi sežu do vremena prve ljudske misli, od poznatih filozofa do suvremenoga učenja don Bosca i Paula Freirea.

Odgoj primjerom osnovna je postavka pedagogije djelotvorne ljubavi. Primjer je bio sam don Bosco koji kasnije postaje uzor svojim odgajanicima. Upravo osobni život pedagoga i učitelja treba služiti kao »uzor kojim će odgajanci mjeriti svoj rast prema očovječanju«⁸⁰. Sam je odgojni sustav domski koncipiran, a osim don Bosca, odgajateljsku ulogu preuzimaju odgajatelji i asistenti, ali i učenici vršnjaci koji jedni drugima međusobno postaju primjeri.

Cilj je odgajatelja da dopre do srca svojega odgajnika. Prema don Boscovoj pedagogiji, odgajatelj treba imati četiri kompetencije: odgajateljska stručnost; ljubav prema nutarnjem životu; pozitivan stav prema sebi i drugima i osobitu ljubav prema mladima.⁸¹

Kompetencije se ne stječu spontano, već su potrebna znanja i vještine, ali i stavovi i vrijednosti.⁸² Odgajatelj također treba biti provjerene moralnosti, a za don Bosca

⁷⁶ E. BIANCO, *Takav je bio Don Bosco: mali životopis*, Zagreb, 2003.

⁷⁷ L. CHIAVARINO, *Don Bosco se smije*, Zagreb, 2013.

⁷⁸ A. GOLUBOVIĆ, F. POLEGUBIĆ, J. BENO, *Suvremenost pedagogije djelotvorne ljubavi sv. Ivana don Bosca*, 135.

⁷⁹ J. CLINGMAN, *A pedagogy of love*, u: *Journal of Sustainability Education* 9(2015.), 1–10.

⁸⁰ Ž. BEZIĆ, *Zašto i kako odgajati? Ciljevi, metode i sredstva odgoja*, Đakovo, 1990., 88.

⁸¹ Usp. A. GOLUBOVIĆ, F. POLEGUBIĆ, J. BENO, *Suvremenost pedagogije djelotvorne ljubavi sv. Ivana don Bosca*, 135–154.

⁸² E. SUNKO, *Pedagoške vrijednosti poznavanja stilova učenja*, u: *Školski vjesnik* 57(2008.)3–4, 297–310.

biti odgajatelj podrazumijeva poziv, jer briga o drugima i odgovaranje na potrebe drugih nije nešto što se može naučiti.⁸³ Odgajatelj se ne postaje rođenjem, već stalnim i dugotrajnim zalaganjem.⁸⁴ Odgajatelj neprestano treba boraviti s odgajanicima, a ravnatelji bi također trebali biti potpuno posvećeni svojim odgajanicima. Don Bosco podrazumijevao je da ako netko želi razumjeti drugoga, pomoći mu i uspostaviti dijalog s njime, treba mu se približiti. Odgajateljsko se umijeće ogleđa u pronalaženju ravnoteže u odnosu sa svojim odgajanicima – odnos treba biti prijateljski, ali odgajatelj je prije otac nego prijatelj, što podrazumijeva postojanje pravila i očekivanja od odgajanika.⁸⁵

Don Bosco u djetinjstvu je ostao bez oca, stoga s posebnim suosjećanjem i ljubavlju pristupa svakom dječaku koji je bez roditelja, skrbi, ekonomske podrške, ljudske i duhovne podrške. Naglašava kako u oratoriju treba vladati obiteljska atmosfera, a potpunu sliku te obitelji i očinstva daje Bog. Oratorij je koncipiran kao domska institucija, a dom je koncipiran kao obitelj. Odgajatelj preuzima ulogu roditelja kako bi se učenik što bolje osjećao u toj novoj okolini. Svakom odgajaniku pristupa se zasebno te se promiče individualiziran pristup.⁸⁶

4. Postavke preventivnoga sustava temeljenoga na ljubavi

Temelj preventivnoga sustava čine razum, vjera i ljubaznost. Represivni sustav potpuna je suprotnost preventivnomu sustavu. Represivan je hladan, strog, traži prijestupnike i kažnjava. Svaka kazna u djeci i mladima izaziva gorčinu, želju za osvetom, potiče i budi agresiju – upravo zato treba izbjegavati kazne, jer izazivaju navedene posljedice. Don Bosco predlaže da se pridobije srce odgajanika na prijateljski način, urazumljivanjem, podsjećanjem, jer se mladi često zanesu i tako prekrše disciplinske mjere. Međutim don Bosco ne odustaje od discipliniranja te ga navodi kao vrlo važan odgojni postupak, no ono mora biti dosljedno i očekivano.⁸⁷ Freire⁸⁸ također navodi kako je disciplina neophodna jer podrazumijeva poštovanje, stoga je potrebna ravnoteža autoriteta i slobode u odgoju i obrazovanju. Salezijanski odgoj prepoznatljiv je po svojoj odgojnoj metodi koja isključuje represiju te se kao odgovorom koristi animiranjem, tj. pokušava prisutnošću, povjerenjem i odgojnom lju-

⁸³ R. TOKIĆ, Motivation of male students for preschool teacher profession, u: *Open Journal for Educational Research* 2(2018.)1, 31–44.

⁸⁴ M. KURKUT, *Iz bilježnice jednog odgajatelja*, Split, 2013.

⁸⁵ Usp. A. GOLUBOVIĆ, F. POLEGUBIĆ, J. BENO, *Suvremenost pedagogije djelotvorne ljubavi sv. Ivana don Bosca*, 135–154.

⁸⁶ *Isto*.

⁸⁷ *Isto*.

⁸⁸ P. FREIRE, *Pedagogy of the Oppressed*, England, 1998.

bavljaju potaknuti pojedinca kako bi na površinu izišlo ono dobro koje mlada osoba nosi u sebi. Četiri su elementa animiranja: otvorenost prema svim mladima; oslobađajuća snaga odgojne ljubavi; povjerenje u osobu i aktivna prisutnost odgajatelja među mladima.

Prijateljski odnos omogućava izgradnju međusobnoga povjerenja i prihvaćanje do te mjere da će mlada osoba, osim razvoja u obrazovnom smislu, u odgojnom smislu prepoznati animatora kao osobu koja promiče kršćanske vrijednosti. Upravo zahvaljujući izgrađenom povjerenju mladi se imaju priliku samoaktualizirati uz pomoć i pratnju odrasle osobe.⁸⁹ Kao što je obitelj zajednica u kojoj treba vladati ljubav, tako bi i preventivni sustav trebao biti temeljen na ljubavi. Sve što se u odgoju čini treba biti iz ljubavi, zbog ljubavi i za ljubav. Don Bosco naglašava ljubav u odgoju i uporište pronalazi u kršćanstvu, tj. želi evanđeoske poruke prenijeti u svoj život i rad – ljubav treba biti čista, nesebična, djelotvorna, kao što ju je živio Isus Krist dok je bio na zemlji.⁹⁰ Kršćanstvo je religija ljubavi koja polazi od ideje da je Bog ljubav, kako navodi Prva Ivanova poslanica, a sve druge vrste ljubavi (prema bližnjemu, ocu, majci, supružniku, djeci, prijatelju itd.) iskazivanje su Božje ljubavi. Kršćanski odgoj podrazumijeva tri cilja: odgoj za vjeru, odgoj za nadu i odgoj za ljubav i upravo ljubav treba biti temelj u odgojnom djelovanju. Stoga je dužnost odgajatelja djelotvorna ljubav.⁹¹ Prva Pavlova poslanica Korinćanima (1 Kor 13, 1–13) navodi: »Kad bih imao dar prorokovanja i znao sva otajstva i sve spoznaje; i kad bih imao svu vjeru da bih i gore premještao, a ljubavi ne bih imao – ništa sam!« Dobar učitelj nije onaj koji posjeduje isključivo profesionalne kompetencije i vrsni je metodičar i didaktičar. Dobar je učitelj onaj koji dopire do svojih učenika, koji ih poznaje i individualno im se posvećuje, odnosno onaj koji voli svoje učenike i pristupa im s otvorenosću i bez predrasuda. Holistički pristup »odgoj i obrazovanje vidi kao neodvojive procese koji su međusobno isprepleteni i uvjetovani te ih je nemoguće razdvajati«⁹². Svrha ljubavi u odgoju i obrazovanju jest ohrabriti i osnažiti učenike da razviju svoje potencijale te razviti poticajni dijalog između učenika i učitelja.⁹³ U pedagoškom smislu, unošenjem ljubavi u svakodnevni rad učionica prestaje biti mjesto prijenosa informacija te postaje mjesto rasta i razvoja učenika, ali i učitelja. Zahtjevan je zadatak unositi ljubav u svakodnevni rad s učenicima, jer

⁸⁹ M. KOŠČAK, Prevencija poremećaja u ponašanju prema don Boscovu modelu, u: *Kateheza: časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral mladih* 34(2012.)1, 64–95.

⁹⁰ A. KRSTIĆ, *Don Boscov odgojni sustav*.

⁹¹ Usp. A. GOLUBOVIĆ, F. POLEGUBIĆ, J. BENO, Suvremenost pedagogije djelotvorne ljubavi sv. Ivana don Bosca, 135–154.

⁹² J. VRKIĆ DIMIĆ, S. VIDIĆ, Korelacija i timski rad u nastavi – holistički pristup učenju i poučavanju, u: *Acta Iadertina* 12(2015.)2, 93–114., ovdje 94.

⁹³ F. YUE, *Teaching as an act of love*, Auckland, 2014.

prijašnje negativno iskustvo učitelja u vlastitom odgoju i obrazovanju može razviti strah i nesigurnost.⁹⁴

Zaključak

Pedagoška kultura naglašava važnost odgoja u odnosu na obrazovanje te funkcije učitelja koje nisu samo prenošenje znanja, već prenošenje etičkih vrijednosti, pozitivnih vrijednosti i uvjerenja, uvažavanje interesa i sposobnosti učenika, razvijanje samostalnosti te poticanje kreativnosti učenika. »Obrazovanje i cjeloživotno učenje kao društvene vrijednosti dio su kulture odgojno-obrazovne ustanove, a njihovo je ozbiljenje moguće kada je odgojno-obrazovni sustav spreman pratiti promjene i unositi ih u cjelokupnu kulturu rada odgojno-obrazovnih ustanova te kada su nositelji odgojno-obrazovnog rada spremni učiti i preuzeti odgovornosti za ostvarenje ciljeva i rezultata vrednovanja.«⁹⁵

Ljubav kao pokretačku snagu trebalo bi istaknuti u radu s učenicima, jer je škola i odgojna i obrazovna ustanova. Don Bosco začetnik je pedagogije djelotvorne ljubavi i pokretač novih pristupa odgoju. Odgojno-obrazovni sustav često je karakteriziran kao sustav socijalne nepravde, a skrivenim kurikulumom prenose se vrijednosti potrošačkoga društva, učenici se poučavaju konformizmu, natjecanju i poslušnosti, dok su odnosi unutar škole preslika društvenih odnosa na radnom mjestu. U takvom sustavu važno je očovječiti školu i učiniti ju mjestom po mjeri učenika i učitelja. Put pronalaska najboljega načina uvođenja ljubavi u odgoj i obrazovanje nije lak, nameću se dvojbe i poteškoće, no samo ljubav može donijeti potrebno poštovanje i dignitet i učiteljima i učenicima.

Ovaj rad daje teorijski pregled kompetencija i vrijednosti učitelja u kulturi odgojno-obrazovne ustanove s naglaskom na ljubav kao sredstvo djelotvornoga rada s učenicima. Ta tema važna je za učiteljske i nastavničke fakultete, jer otvara pitanja motiviranosti i spremnosti na izazovan rad s učenicima. Razvijene profesionalne, pedagoške i socijalne kompetencije ovisne su o temeljnim vrijednostima koje se stežu još u obitelji, a temelj su odgojno-obrazovnoga procesa. Viša razina kompetentnosti i ljubav potiču učitelje da na odgojno-obrazovnu djelatnost gledaju kao na poziv, a ne posao.

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ M. BRUST NEMET, V. MLINAREVIĆ, Procjene učitelja o kulturi škole, u: *Život i škola* 62(2016.) 1, 93–103., ovdje 95.

PEDAGOGY OF EFFECTIVE LOVE IN THE CULTURE OF AN EDUCATIONAL INSTITUTION

Maja BRUST NEMET* – Ružica TOKIĆ ZEC** – Ana KRSTIĆ***

Summary: *Pedagogical research advocates a humanistic approach that promotes the holistic development of the individual, so the goal of education is not just the acquisition of knowledge, but respect for his interests and needs, where the intellectual and emotional features of development are equally important. In order to develop students' responsibility, tolerance, critical thinking, independence, and successful communication, responsible, and moral teachers-witnesses to values are necessary. Professionally competent teachers should be aware of the implicit influences inside and outside the educational institution, which affect the culture of the school and the adoption of the core values of all stakeholders. Today, more than ever, it is necessary to be guided by the principles of the pedagogy of effective love, developed by don Bosco who by his own example educated children and established the foundations of a preventive system based on love for children.*

Keywords: *effective love, don Bosco, competencies, school culture, hidden curriculum, values.*

* Assoc. Prof. Maja Brust Nemet, Ph.D., Faculty of Education, J. J. Strossmayer University of Osijek, Cara Hadrijana 10, 31000 Osijek, Croatia, mbrust@foozos.hr

** Ružica Tokić Zec, Ph.D., Faculty of Education, J. J. Strossmayer University of Osijek, Cara Hadrijana 10, 31000 Osijek, Croatia, rtokic@foozos.hr

*** Ana Krstić, univ. bacc., KBC Osijek, Josipa Huttlera 4, 31000 Osijek, Croatia, analeventic92@gmail.com